

ISSN 2311-8911

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 28

ІСТОРІЯ

Івано-Франківськ
2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ “ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА”

**ВІСНИК
ПРИКАРПАТСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

ІСТОРІЯ
Випуск 28

Видається з 1995 р.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
2016

УДК 93/94
ББК 63
В53

Затверджено до друку

вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 3 від 1 березня 2017 р.).

Видання внесено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора й кандидата історичних наук (наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820)

Редакційна рада: д-р філол. наук, проф. В.В.ГРЕЩУК (голова ради); д-р юрид. наук, проф. В.А.ВАСИЛЬЄВА; д-р фіз.-мат. наук, проф. А.В.ЗАГОРОДНЮК; д-р філол. наук, проф. В.І.КОНОНЕНКО; д-р іст. наук, проф. М.В.КУГУТЯК; д-р філос. н., проф. В.К.ЛАРІОНОВА; д-р пед. наук, проф. Н.В.ЛИСЕНКО; д-р фіз.-мат. наук, проф. Б.К.ОСТАФІЙЧУК; д-р політ. наук, проф. І.С.ЦЕПЕНДА.

Редакційна колегія: д-р іст. наук, проф. М.В.КУГУТЯК (голова редколегії); д-р іст. наук, доцент С.В.АДАМОВИЧ; д-р іст. наук, проф. В.С.ВЕЛИКОЧИЙ; д-р габ., проф. Р.ДРОЗД; д-р іст. наук, проф. О.С.ЖЕРНОКЛЕЄВ; д-р іст. наук, проф. Л.О.ЗАШКІЛЬНЯК; д-р іст. наук, проф. В.Л.КОМАР; д-р іст. наук, проф. В.В.МАРЧУК; д-р політ. наук, проф. І.С.МОНОЛАТІЙ; д-р іст. та філол. наук, проф. Є.ПАЩЕНКО; д-р іст. наук, проф. П.С.СІРЕДЖУК; д-р іст. наук, проф. П.С.ФЕДОРЧАК; канд. іст. наук, доцент Л.В.ЩЕРБІН (відповідальний секретар).

Адреса редакційної колегії:

76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

Інститут історії і політології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Тел.: 59-61-03

Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2016. Вип. 28. 135 с.

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені етносоціальним і національно-культурним процесам в Україні, актуальним проблемам історії зарубіжних країн, джерелознавства й історіографії, етнології, а також праці молодих науковців.

Newsletter of Precarpathian University. History. 2016. Issue 28. 135 p.

This book contains scientific articles dealing with actual historical problems of ethno-social and national-cultural processes in Ukraine, history of foreign countries, historical sources studies, historiography, ethnology and the research results of the beginning scientists.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016

© Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2016

УДК 94 (477) "XIX ст."

ББК 63.3 (4 Укр)

Ігор Райківський

ЗВ'ЯЗКИ ІЗМАЇЛА СРЕЗНЕВСЬКОГО З ГАЛИЧИНОЮ В 1840–1850-х рр.

У статті розповідається про вплив творчості І.Срезневського на русько-український національний рух у Галичині першої половини XIX ст. Зокрема, звернуто увагу на поїздку вченого до Галичини під час наукової подорожі по слов'янських землях (1839–1842 рр.), коли він протягом 19–29 липня 1842 р. перебував у Львові. І.Срезневський познайомився з відомими галицькими діячами – "Руською трійцею", Д.Зубрицьким, Й.Левицьким. Зроблено аналіз записки І.Срезневського 1842 р. до міністра народної освіти Росії про наукове і літературно-видавниче життя в краї. Розкрито уявлення І.Срезневського про Галичину в наукових працях та його листування з галичанами (братами Яковом та Іваном Головацькими, І.Вагилевичем та ін.), а також листи до нього С.Шеховича в 1850-х рр.

Ключові слова: наукова поїздка, Галичина, листування, діяч.

Цікавою і маловідомою сторінкою в діяльності І.Срезневського були його зв'язки з Галичиною. До сьогодні це питання викликало незначний інтерес серед дослідників, зокрема І.Свенціцького [15; 19], Г.Гербільського [11], А.Крюкова [14] та деяких інших, має наукову актуальність, яку необхідно розглядати в контексті впливу науковців першої "хвилі" національного відродження на український рух XIX – початку XX ст. Характерно, що івано-франківський дослідник А.Крюков, автор невеликої замітки в "Українському історичному журналі" 1971 р. зауважив, що "подорожі вченого по західноукраїнських землях не присвячено жодного спеціального дослідження" [14, с.96]. З відомих причин заідеологізована радянська історіографія (як і дореволюційна російська) мало цікавилися українським національним рухом у Галичині, тоді як серед сучасних дослідників ця тема не знайшла належного висвітлення. В основу статті покладено виступ автора на міжнародній науковій конференції в м. Харкові 24–25 травня 2012 р. "XII Кирило-Мефодіївські читання (до 200-річчя від дня народження І.Срезневського) [17].

На першій стадії національного відродження або модерного націотворення (академічній або науковій, "збирання спадщини") до середини XIX ст. окремі вчені або ентузіасти зайнялися дослідженням різних сторін життя народу – фольклору й етнографії, мови, історії. Дещо змодифікована модель, запропонована чеським дослідником М.Грохом (як і українськими та діаспорними істориками І.Лисяком-Рудницьким, В.Сарбеєм, Р.Шпорлюком та ін.) найкраще відбиває як закономірності, так і особливості розвитку українського руху та може бути з успіхом взята на озброєння в конкретних дослідженнях. Трифазна грохівська схема ("А" – наукова стадія; "В" – організаційна або культурна; "С" – політична) стала своєрідною азбукою для дослідників національних рухів у східноєвропейському регіоні в XIX – на початку XX ст. [12, с.53].

Провідну роль у тогочасному національному русі відіграла інтелігенція, що вдавалася до поширення в масах національно-політичної свідомості. Серед кращих представників наукової еліти, що взяла участь у народознавчих дослідженнях на початковому етапі відродження, результати яких були використані для обґрунтування української національної ідеї, був І.Срезневський. Він зробив вагомий внесок у справу збирання і публікації фольклорної спадщини, зокрема виданням своєї "Запорожской старини" в шести випусках у 1833–1838 рр. Будучи родом з Ярославля, але вихований у Харкові (сюди переїхав його батько по службі одразу ж після народження сина), І.Срезневський в молодому віці зацікавився українським фольклором і взагалі народною словесністю. З особливою силою він вплинув на діяльність "Руської трійці" та її сподвижників у Галичині в 30–40-х рр. XIX ст., що услід за "Енеїдою" І.Котляревського започаткували, виданням фольклорно-літературного альманаху "Русалка Дністровая" (1837 р.), нову українську літературу в краї живою народною мовою. "Трійця" вперше відкрито висло-

вила ідею національної єдності русинів-українців по обидва боки австро-російського кордону.

З 17 вересня 1839 р. до 23 вересня 1842 р. І.Срезневський здійснював наукову подорож по слов'янських землях і після Чехії і Словаччини в липні 1842 р. побував на Закарпатті (в Карпатській Русі) та в Галичині, що перебували під владою Австрійської імперії. Про підавстрійську Русь-Україну в тогочасному російському суспільстві було вкрай обмаль інформації. Так, В.Дорошенко, український діяч родом із Полтавщини, згадував, що “колись про Галичину, її населення та відносини політичні, суспільні й національні в російській займанщині мало хто і знав поза окремими одиницями” [13, с.197]. У “подорожніх листах” колишнього студента Петербурзького університету В.Кельсієва, що подорожував Галичиною в 1865–1866 рр., писалося про неї як “совершенно для русской публики невѣдомомъ русскомъ краѣ” [4, с.П]. І.Срезневському судилося стати одним із перших російських науковців після П.Кеппена, уродженця Харкова (він відвідав Галичину в 1822 р. з метою збирання матеріалів про “руську” мову (“о нарѣчіяхъ руснякскихъ”)) [21, с.29], які особисто побували на західноукраїнських землях і враження від знайомства з краєм використали у своїй діяльності.

Першим галичанином, з яким познайомився І.Срезневський у Відні на початку 1842 р., став рідний брат діяча “Руської трійці” Я.Головацького Іван Головацький. На зламі 1830–1840-х рр. він навчався на медичному факультеті Віденського університету. Зустріч з відомим харківським вченим справила на молодого юнака велике враження, що добре видно з першого листа до нього І.Головацького від 20 квітня 1842 р. [11, с.201]. На початку листа адресант з неприємною радістю згадував про своє спілкування з І.Срезневським: “... Якось менѣ й мило и гарно було из Вами у купцѣ, та й серцѣ полегшало, и за свою журбу не раз чоловѣк забував, слушаючи Ваших розговорѣв о русинах – о словенах (слов'янах. – *І.Р.*) ...” [15, с.164]. У листі вміщено як додаток цікаві поезії. В одній з них розповідається, як “десь за Дунаєм в далекій чужині зішлись було люди сусідні”. Між ними виникла розмова:

А як собі живете? – Ми бідні!
А звідки? – З-над Дніпра.
– Я з низького Буга.
І в нас та повість самая:
Вже годі на світі, ні коси, ні плуга,
Присіла нас нужда гіркая!
Таку си бесіду мали краями,
Пізнавшися серцем, душею ... [11, с.201].

І.Головацький писав, що бесідники були дітьми однієї матері, яких розлучила гірка доля. Однак вони повинні налагоджувати між собою зв'язки – “любитись, годитись з ріднею, братами”. У вірші висловлювалася ідея єдності етнічних русько-українських земель – як галицьких (“з низького Буга”), так і наддніпрянських (“з-над Дніпра”), антикріпосницькі настрої [15, с.164, 165]. Другий відомий лист І.Головацького з Відня був надісланий І.Срезневському до Харкова значно пізніше, 4 (16) травня 1846 р. Адресант висловив щире вдячність за поради, що “глубоко вкопались, вросли въ душу и неоступными, незабутными товарищами и руководителями остануть въ моѣмъ стремленію; они бо возбудили мою дѣятельность, они одушевили идею Словянства”. І.Головацький звернув увагу на несприятливі умови для своєї народознавчої діяльності в Галичині: “... Я много перебуль, перетерпѣль, и якъ мога крѣплю сь, и все твердымъ русиномъ на ноги становлюсь, однакожь тутъ крута тѣснота, но кто знає, можъ для того самого и дѣятельность бѣльша ...” [15, с.170, 171].

Перебування І.Срезневського в Галичині влітку 1842 р. знайшло відображення в 64-му листі, що містився в книзі подорожніх заміток (усього опубліковано 66 листів) [8]. І.Срезневський спочатку прибув до Ужгорода, де зустрівся з відомими русинами,

зокрема з видавцем граматики М.Лучкаєм. “Настоящій хохоль”, – писав про нього в листі своїй матері. Під час обіду з місцевим єпископом усі розмовляли “по малорусски” [8, с.317]. Перебуваючи в Ужгороді, І.Срезневський цікавився архітектурою міста, вивчав старовинні рукописи, планував написати історико-географічний нарис Закарпаття. З Мукачєвого вчений спочатку думав через Бескиди їхати на Буковину, а вже звідти – до столиці Галичини, однак, щоб скоротити собі шлях, він вирішив добиратися через Сколе до Стрия [14, с.98]. І.Срезневський приїхав до Львова 19 липня, пробув у місті десять днів (до 29 липня) [15, с.158]. Однак, за даними І.Свенціцького [19, с.71], І.Срезневський був у Львові 19 днів, такої ж думки дотримувався і дрогобицький дослідник М.Шалата [22, с.104].

“Городъ Лембергъ (офіційна назва міста в австрійський період. – *І.Р.*) не можетъ не понравиться”, – листовно ділився враженнями науковець, усупереч домінуванню польської мови в місті, простолюд із навколишніх сіл розмовляє “по южно-русски” (“польській мові єсть господствующій: по-нѣмецки говорятъ жиды и нѣмецкіе чиновники; по южно-русски – простой народъ, приходящій изъ сель. Жидовъ впрочемъ множество”) [8, с.321]. Тут він ближче познайомився з І.Вагилевичем, Я.Головацьким, Д.Зубрицьким та Й.Левицьким. Із радістю констатував, що галичани із захопленням читають твори Г.Квітки-Основ'яненка, однак мав застереження щодо правопису галицьких книг (“ну ужъ правописание...”). За короткий час І.Срезневський відвідав у Львові Ставропігійський архів, бібліотеку-Оссолінських, місцевий театр, де побачив дві вистави польською мовою. Крім місцевих руських, І.Срезневський спілкувався з кількома польськими діячами – Я.Камінським, А.Бельовським та ін. [8, с.321, 322]. Так, про автора фольклорної збірки “Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego” (“Пісні польські і руські люду галицького”) В.Залеського (псевдонім – Вацлав з Олеська) він писав, що той “сдѣлался совершеннымъ чиновникомъ, и о пѣсняхъ и литературѣ, о славянизмѣ и народности и слушать не хочетъ” [19, с.71].

І.Срезневський дав лаконічні характеристики галицьких діячів, з якими йому довелося познайомитися у Львові. Щодо колишніх членів “Руської трійці” І.Вагилевича та Я.Головацького, то перший, за словами І.Срезневського, “помѣшался на томъ, что въ него влюбляются”, тоді як Я.Головацький “много путешествовалъ”. Найбільш відомий галицький історик першої половини ХІХ ст. Д.Зубрицький активно працював над збором “историческихъ матеріаловъ”, а філолог Й.Левицький – “плохой грамотѣй, хоть и написаль грамматику” [8, с.322]. Як відомо, грамика Й.Левицького вийшла друком німецькою мовою в Перемишлі 1834 р. під назвою “Grammatik der ruthenischen oder klein-russischen sprache in Galizien” (“Грамика рутенської або малоросійської мови в Галичині”). Однак у книзі була представлена не жива народнорозмовна мова, а мішанина старослов'янських, великоруських і польських слів, з домішками місцевої говірки. І.Срезневський познайомився також з М.Левицьким, одним із засновників перемишльського товариства греко-католицьких священиків, цензором руських книжок. На закінчення листа І.Срезневський коротко зауважив про своє перебування в Галичині: “Каждый день имѣль что-нибудь для работы – и такъ прожилось 10 дней” [8, с.322].

Розповіді І.Срезневського про слов'ян, наддніпрянських письменників і вчених зміцнювали серед галичан українську національну свідомість, прагнення прислужитися рідному народу [20, с.LV]. З нагоди приємної зустрічі Я.Головацький (під псевдонімом Яцко Чепеленько) присвятив І.Срезневському 16 (28) липня 1842 р. щирі слова (“В альбом Ізмаїлу Срезневському”):

Руський з руським повстрічався,
Руський з руським повітався...
Хоч з далекої України,
Хоч з далекої родини –
Вже один другому брат!

Ізв'яжімся, рідні діти, –
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своєю силою добуваймо –
Та все піде влад! [10, с.221].

У поезії Я.Головацького домінує мотив єдності великого українського народу, соборницькі настрої, що з таким оптимізмом і ясністю, хай навіть і суто декларативною, вперше прозвучали в творчості галицьких письменників [16, с.125, 126]. “Срезневський был весьма сердечен и дружелюбен со мною, – згадував на схилі віку Я.Головацький, – из его разговоров я многому научился и уяснил себе многие вопросы насчет состояния России, малороссийской словесности и вообще славянского дела” [5, с.270].

Інформацію про наукове і літературно-видавниче життя в Галичині І.Срезневський у 1842 р. подав міністру народної освіти Росії. Щодо літературної діяльності “южных русов” учений зробив висновок – “состояние её жалко”, насамперед через відсутність засобів для реалізації письменниками своїх ідей. Серед книжок “на наречии южноруском”, що вийшли в Австрії останнім часом, було звернуто увагу на фольклорну збірку Вацлава з Олеська у Львові 1833 р., де руські народні пісні опубліковано впереміжку з польськими: “Збірка досить багата за змістом, однак видана “без большого умения и часто без критики”. Автор виділив також граматику “руської” мови в Галичині Й.Левицького, що вийшла друком у Перемишлі 1834 р. (ця граматика краща, ніж у попередників – О.Павловського (Петербург, 1818 р.) і М.Лучкая (Буда (Будапешт), 1830 р.), “хоча в ній перемішано “с наречием южноруским и книжное великорусское, и книжное западнорусское”, та народнописенну збірку Й.Лозинського “Руське весілля”, видану в Перемишлі 1835 р. “Книжка цікава, – лаконічно писав І.Срезневський, – була написана “по южноруски” і надрукована польсько-латинськими буквами, пропозиція введення латинки для “руського” письма викликала критику серед галичан, що призвело до “азбучної війни”” [9, с.200, 201].

І.Срезневський досить високо оцінив фольклорно-літературний альманах “Русалка Дністровая”, опублікований “Руською трійцею” в обхід львівської цензури в Угорщині 1837 р., що започаткував нову українську літературу в Галичині. На його думку, це був “первый отголосок желания литераторов галицких трудиться сообща (з наддніпрянськими “малоросами”-українцями. – *І.Р.*), первое собрание их трудов”. Щодо збірки Г.Ількевича “Галицькі приповідки і загадки” у Відні 1841 р., що стала, по суті, першим окремим книжковим виданням українських народних прислів’їв і приказок, то автор дав високу оцінку книжки – другої, після “Русалки Дністрової”, виданої народно-розмовною мовою в краї. “За змістом “собрание превосходное”, – наголосив І.Срезневський, – але, на жаль, матеріал розміщений в алфавітному порядку”. Водночас із прихильністю писалося про фольклорний збірник у двох томах “Pieśni ludu ruskiego w Galicyi” (“Пісні люду руського в Галичині”) польського етнографа Ж.Паулі, виданий латинкою (Львів, 1839–1840 рр.): “У книзі містилося, поряд з цікавим, багато вже відомого народно-пісенного матеріалу” [9, с.200, 201]. І.Срезневський звернув увагу на недоступність руських книг у Галичині, наприклад, конфісковану цензурою “Русалку Дністровую” знайти не легше, ніж рукопис X ст. [9, с.202].

Поїздка до Галичини мала вплив на подальшу наукову діяльність І.Срезневського. Після вивчення мови галичан та їх культурно-історичної спадщини він у статті “Галицкое наречие”, яка залишилася невиданою, переконував, що мова галичан і наддніпрянських “малоросів” – однорідна, не є діалектом російської. У “Записках”, які вів І.Срезневський, збереглося кілька ескізів одягу гуцулів, таблиця територіального розселення етнічних груп у Галичині (лемків, бойків, гуцулів). Порівнюючи етнографічний матеріал Галичини й Харківської губернії, вчений доводив, що в одязі та побуті населення цих місцевостей було багато спільного [14, с.99]. Водночас Ізмаїл Іванович при-

святив ряд своїх праць історії Карпатської Русі, розвитку мови і культури місцевого населення, але з них була видана лише одна – “Русь Угорская” – у віснику Російського географічного товариства 1852 р. [14, с.98].

Листування І.Срезневського з Я.Головацьким та І.Вагилевичем продовжувалося декілька років (до 1845 р.) [19, с.73]. Галицькі діячі одержували, крім його власних видань, літературні й наукові твори з Наддніпрянщини, водночас інформували про свої творчі здобутки. Перший лист до Я.Головацького І.Срезневський написав ще до поїздки в Галичину, не пізніше 1841 р. Повідомивши про бажання краще пізнати мову і звичаї галицьких русинів, автор просив свого галицького адресата про сприяння, зокрема, поради, з ким “поговорити о народе, его мови и привычахъ” [2, арк. 1 зв.]. Водночас І.Срезневський у листі конкретизував питання, які ставив перед собою під час візиту до краю: “1. Якъ руській людъ въ Галиціи говорить и якъ де змінивъ свою стару мову... 2. Якъ руській людъ въ Галиціи живеть, якъ де змінивъ свѣй старій бытъ и якъ де задержав у ёму те, чого въ иншихъ мѣсцяхъ вже нема” [6, с.21, 22].

Хотілося б більш детально зупинитися на листуванні І.Срезневського з діячами “Руської трійці”. Так, І.Вагилевич у листі зі Львова 28 червня (10 липня) 1844 р. передав І.Срезневському, що після знайомства з краєм проявляв інтерес до Галичини, етнографічні замітки, ділився враженнями про свою літературну і наукову працю, зокрема видану в 1844 р. “Граматику малоруської мови в Галичині”. Він просив перекласти граматику, якщо вона сподобається на Русі, “на великорусській языкъ” [15, с.176; 20, с.LVI]. Однак І.Срезневський не спішив писати своєму новому знайомому, про що галичанин листовно скаржився 24 грудня 1844 р., що довгий час не чув від наддніпрянца звістки: “... Отъ Васъ не малъ жадной вѣсти, что ся стало съ моими статьями. Я Васъ не виню, Вы якъ профессоръ столько маєте занятій, что Вамъ годѣ о томъ и тямити. О тоты мои статьи такъ важны ... лише для мене ...”. В обширному листі І.Вагилевич інформував про свої творчі плани, звичаї і традиції життя народу “галицько-руського” [15, с.180–183]. Лист І.Вагилевича до І.Срезневського від 2 (14) травня 1845 р. містив прохання передати “южноруські” твори з Росії (С.Гулака-Артемовського, П.Куліша та ін.), обіцянку вислати кілька примірників граматики колишнього діяча “Трійці” для адресата і П.Лукашевича [15, с.184, 185].

Інформацією про листування з І.Срезневським галичани обмінювалися між собою. Так, у листі до Я.Головацького 1 липня 1844 р. І.Вагилевич писав, що харківський учений звернувся до нього з проханням передати “до Тебе вітання” і надіслати “де які лише маєш, записки кстаті жизни народу южноруського. Я йому пошлю, що зможу ...”, мова йшла про етнографічні матеріали [10, с.209]. У свою чергу, Я.Головацький висловлював вдячність І.Срезневському 27 липня (8 серпня) 1844 р. “за ласкаво прислані книжки”: поетичні збірки М.Костомарова “Українські балади” (Харків, 1839 р.) та А.Метлинського “Думки і пісні та ще дещо” (Харків, 1839 р.), збірник І.Срезневського “Запорожская старина” (Харків, 1833–1838 рр.), п’єсу І.Котляревського “Наталка Полтавка”, опубліковану в “Украинском сборнике” (Харків, 1838 р.), водночас зауважив: “Дисертації Костомарова, о котрій мені пишете, я не дістав”. У відповідь Я.Головацький вислав опубліковані Г.Ількевичем у Відні 1841 р. галицькі приповідки і з боєм додав, що “із новин літературних від нас небагато сподівайтесь. ... Нові книжки ... і на пальцях нема що лічити” [10, с.312, 313]. Дисертацію М.Костомарова І.Срезневський надіслав Я.Головацькому іншим разом, у недатованому листі просив вибачення за затримку з відповіддю (“ни лѣнивъ, ни забыль, а частію дѣла много, частію переписка была дорога”). Майже весь лист (чотири сторінки тексту) займають народні приказки, переписані власноруч І.Срезневським [1, арк. 1, 2 зв.].

Як відомо, на початку 1842 р. І.Срезневський мав зустріч у Відні з братом Якова Головацького – Іваном, який цікавився народознавчою діяльністю. Невдовзі між ними почався обмін інформацією з народознавства, книжковими виданнями. І.Головацький

надіслав І.Срезневському в травні 1846 р. першу частину альманаха “Вѣнок (далі – “Вінок”) русинам на обжинки”, який видав разом із братом Ярославом [20, с.LVI, LVII]. До “Вінка” увійшли оригінальні художні твори, фольклорні записи тощо, включаючи деякі матеріали із забороненої “Русалки Дністрової”. У передмові до альманаху говорилося, що один народ проживав на території “вѣд Сяна, Вислы й Буга аж’ по Дѣн и Донець, а з поза Бескида, Днѣстра й Чорноморя ... по Припечь и Десну ...” [3, с.8, 9]. І.Головацький скромно зауважив у листі 4 (16) травня 1846 р., надсилаючи екземпляри ““Вѣнка Галицько-руського”, изданного мною къ общѣй пользѣ, мы еще не здобулися на лучшей – просимо, чимъ хата богата, тымъ рада, а колись може и в наше ъконце засвѣтеть сонце ...”. Судячи з листа, автор працював над упорядкуванням другої частини “Вінка”, що в літературному відношенні, на його думку, буде кращою, “лучше выпадет”. Водночас І.Головацький надіслав І.Срезневському кілька своїх поезій (“пѣснотвореній”) з надією, що вони будуть цікавими для читачів [15, с.170, 171].

При підтримці І.Срезневського, що надіслав “Марусю” Г.Квітки-Основ’яненка, та, мабуть, під його впливом Я.Головацький наважився опублікувати в Галичині повість українського письменника. Однак переписаний ним і поданий до львівської цензури текст повісті довго перебував на розгляді у В.Левицького, що заборонив публікацію в 1844 р. [20, с.LXIX]. Цензор пояснював свою позицію не з огляду на зміст (Г.Квітка-Основ’яненко був одним з найбільш видатних українських письменників першої половини ХІХ ст.), а через формальну ознаку – правопис, нібито незрозумілий для галицько-руських читачів. Як писав Я.Головацький у листі до І.Срезневського 27 липня (8 серпня) 1844 р., ““Марусю” Основ’яненкову не дозволила цензура – не так про содержание її, як про правописання та українські слова (!!!), “нам непонятні”. Даремний мій захід!” [10, с.313]. Остаточно твір Г.Квітки-Основ’яненка вийшов у Львові під час “весни народів” у 1849 р. зусиллями заступника голови Головної руської ради І.Борискевича (“Маруся. Повѣсть малоруска, розказана Грицькомъ Основьяненкомъ”).

Після захисту дисертації з слов’янської філології І.Срезневський з 1847 р. і до кінця життя (помер у 1880 р.) працював у Петербурзькому університеті. На відміну від харківського, в петербурзький період у його світогляді посилювалися консервативні елементи, що призвело до охолодження стосунків з українськими діячами [18, с.79]. Ще із середини 1840-х рр. перервалося його листування з І.Вагилевичем і братами Яковом та Іваном Головацькими. Я.Головацький та І.Вагилевич після отримання духовного сану залишили Львів, до “весни народів” 1848 р. були звичайними сільськими священиками. Щодо І.Головацького у Відні, то його після закінчення університету зайняли життєві турботи, за висловом І.Свенціцького, “заботы о хлѣбѣ”, а також підготовка до видання альманаху “Вінок”. Водночас не стало часу в самого І.Срезневського з підготовкою до захисту дисертації і переїздом до російської столиці [19, с.73]. Однак у його паперах зберігалася ряд друкованих і невиданих творів галицьких літераторів І.Вагилевича, братів Я. та І. Головацьких, М.Шашкевича [19, с.73].

У суспільній свідомості галичан з кінця 40-х рр. ХІХ ст. діяльність І.Срезневського асоціювалася з російською мовою і культурою, що підтверджує, зокрема, звернення до нього С.Шеховича, прихильника російської літературної мови для галицьких русинів. Він був редактором журналу “Семейная библиотека” у Львові в 1855–1856 рр., навколо якого гуртувалася нечисельна група галичан і закарпатців проросійської орієнтації: брати Головацькі, Б.Дідицький, І.Раковський та ін. [21, с.77, 78]. С.Шехович звернувся до І.Срезневського і московського історика М.Погодіна з надією на підтримку в справі видання, сподіваючись знайти в Росії хоч кілька передплатників. Однак “Семейная библиотека” не здобула в Галичині популярності. У недатованому листі І.Срезневському в березні 1856 р. С.Шехович пояснював це неготовністю галицького суспільства включитися в загальноруський культурний простір через незнання російської

мови: “Мы здѣсь недавно начали учиться русскому языку, ... настоящія русскія книги у насъ отнюдь не распространены между публикой ...” [15, ч. I, с.187].

Однак І.Срезневський відмовився від пропозиції С.Шеховича, що була висловлена в умовах кризи в українському русі після розгрому Кирило-Мефодіївського братства і поразки “весни народів” 1848–1849 рр. Свідченням цього був другий лист галичанина від 1 (13) червня 1856 р., де чітко писалося: “Хотя я получилъ отказъ” щодо видання “Семейной библиотеки”, “то таки я осмѣляюсь взятъ еще разъ за перо и покорнѣйше просить Вашего покровительства”. С.Шехович інформував про фінансову допомогу для редакції, яку надав М.Погодін (з інших джерел дізнаємося, що вона становила 220 австрійських гульденів) [7, с. 660, 663], і далі сподівався на сприяння І.Срезневського. Він переконував адресата: “Какъ увеличались бы успѣхи русскаго языка въ Австріи, если бь возможно было распространить “Семейную библиотеку” и сдѣлать ее органомъ для славянскихъ юношей и предлагать имъ настоящіе образцы русскаго слова и слога...”. На думку С.Шеховича, видання російськомовного журналу в Галичині остаточно вирішило б питання “славянски-литературнаго, т. е. общаго всѣмъ русскаго языка”, що виникло серед слов’янських літераторів в Австрії. Автор висловив сподівання “удостоиться Вашей благосклонности” [15, с.191], але І.Срезневський так і не надав допомоги “Семейной библиотеке” (за словами С.Шеховича, вона в 1855 р. “непремѣнно не удовлетворила Васъ”) [15, с.190], збіткове видання невдовзі перестало виходити.

Таким чином, І.Срезневський виявляв інтерес до українського національного руху в Галичині, протягом кількох років у 40-х рр. ХІХ ст. листувався з місцевими діячами (Яковом та Іваном Головацькими, І.Вагилевичем), з якими познайомився під час наукової поїздки слов’янськими землями в 1842 р. У листі до чеського філолога і поета В.Ганки він писав, що “в подорожі своїй” був щасливим, знайшов цінний історичний, етнографічний і філологічний матеріал [14, с.100]. Спілкування з І.Срезневським сприяло активізації народознавчої діяльності галичан, посиленню інтересу серед нечисленної місцевої інтелігенції до вивчення мови, історії, фольклорної спадщини рідного народу. Інформацію про наукове і літературно-видавниче життя русинів Галичини І.Срезневський подав міністру народної освіти Росії в 1842 р., підкреслював важке становище галицько-руського населення, що опинилося під загрозою полонізації. Однак у 1846 р. короткочасне листування І.Срезневського з галичанами припинилося, а після його переїзду до Петербурга інтерес російського вченого до русько-українського життя в Галичині поступово згасав. У 1850-х рр. до І.Срезневського двічі листовно звернувся прихильник російської літературної мови для галичан С.Шехович, але відповіді, наскільки відомо, так і не отримав.

1. Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11 (Барвінські). – Спр. 3782 (Срезневський І. Лист до [Головацького Я.] із списком українських народних приказок. Б.м., б.д.), 2 арк.
2. ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф. 36 (Головацький Я.). – Спр. 344 (Срезневський І. Лист до Головацького Я. Б.м., б.д.), 1 арк.
3. Вѣнок русинам на обжинки / уплѣв Иван Б. Ѳ. Головацькій. – Часть первая, к пользѣ и вспоможенію галицкихъ селянъ черезъ поведень вторѣчну пѣдупалыхъ. – Відень, 1846. – 215 с.
4. Галичина и Молдавія. Путевыя письма Василя Кельсьєва. – С. Пб., 1868. – 351 с.
5. Головацький Я. Пережитое и перестраданное / Яків Головацький // Письменники Західної України 30–50-х років ХІХ ст. / упоряд., підгот. текстів І. І. Пільгук та М. Г. Чернописьского. – К., 1965. – С. 229–285. (652 с.).
6. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49 / видав К. Студинський // Збірник фільольогічної секції НТШ. – Львів, 1909. – Т. ХІ–ХІІ. – 463 с.
7. Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861) / Съ предисловіемъ и примѣчаніями Н. Попова. – М., 1879. – 750 с.
8. Путевыя письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель. 1839–1842. Съ приложіемъ карты. – С. Пб., 1895. – 374 с.
9. “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали / упоряд. Ф.І.Стеблій та ін., відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К., 1989. – 544 с.

10. Шашкевич М. Твори / Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький ; упоряд., вступ. ст. та приміт. М. Шалати. – К., 1982. – 368 с.
11. Гербильський Г. Ю. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (1848 р) / Г. Ю. Гербильський. – Львів, 1964. – 251 с.
12. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї / Ярослав Грицак. – К., 2004. – 344 с.
13. Дорошенко В. Що знали на Полтавщині про Галичину у 80–90 рр. XIX в. / Володимир Дорошенко // Наша Батьківщина. – Львів, 1937. – Ч. 9. – Вересень. – С. 195–201.
14. Крюков А. І.І.Срезневський і Галичина / Анатолій Крюков // Український історичний журнал. – 1971. – № 5. – С. 96–100.
15. Матеріали по історії возродження Карпатской Руси: в 2 ч. / собралъ И. С. Свѣнцицкій. – Львовъ, 1906. – Ч. 1 : Сношенія Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ой половинѣ XIX-аго вѣка. – 212 с.
16. Петраш О. “Руська трійця” / Осип Петраш. – К., 1986. – 230 с.
17. Райківський І. Ізмаїл Срезневський та Галичина / Райківський І. // Дриновський збірник [Дриновски сборник]. – Х. ; Софія : Академічно издателство “Проф. Марин Дринов”, 2013. – Т. VI. – С. 42–46.
18. Світленко С. І. І. Срезневський і українські народолюбці Наддніпрянщини 40–80-х рр. XIX ст. / Сергій Світленко // Дриновський збірник [Дриновски сборник]. – Х. ; Софія, 2013. – Т. VI. – С. 74–81.
19. Свѣнцицкій И. С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. / И. С. Свѣнцицкій. – С. Пб., 1906. – 109 с.
20. Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47 / Кирило Студинський / Відбитка з XI і XII т. Збірника філільогічної секції НТШ. – Львів, 1909. – СХХХVIII с.
21. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті) / Олексій Сухий. – Львів, 2003. – 498 с.
22. Шалата М. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність / Михайло Шалата. – К., 1969. – 256 с.

В статтє рассказывается о влиянии творчества И.Срезневского на русько-украинское национальное движение в Галиции первой половины XIX в. В частности, обращено внимание на поездку ученого в Галицию во время научного путешествия по славянским землям (1839–1842 гг.), когда он в течение 19–29 июля 1842 г. находился во Львове. И.Срезневский познакомился с известными галицкими деятелями – “Руськой троицей”, Д.Зубрицким, И.Левицким. Сделан анализ записки И.Срезневского 1842 г. к министру народного просвещения России о научной и литературно-издательской жизни в крае. Раскрыто представление И.Срезневского о Галиции в научных трудах и его переписке с галичанами (братьями Яковом и Иваном Головацкими, И.Вагилевичем и др.), а также письма к нему С.Шеховича в 1850-х гг.

Ключевые слова: научная поездка, Галиция, переписка, деятель.

The article describes, how the work of Sreznevsky influenced on the Ukrainian national movement in Galicia in the first half of the nineteenth century. Particular, attention is paid to the scholars trip to Galicia during his research trip to the Slavic lands (1839–1842), when he was in Lviv on 19–29 July 1842. Sreznevsky met the famous Galician figures – “Ruska Triytsia” Denys Zubrytskyj, Yosyp Levytskyj. Been analyzed the notes 1842 of Sreznevsky to the Minister of education of Russia about scientific and literary-publishing life in the province. Is revealed the understanding of Izmial Sreznevsky about Galicia in his scientific works and correspondence with Galician local people (brothers Yakiv and Ivan Golovatsky, Ivan Vagylevytch and others), and also letters to him of Severyn Shehovytych in the 1850’s.

Keywords: scientific journey, Galicia, correspondence, public figure.

ББК 63.3 (4 УКР) 52-8

УДК 94 (477) “19”

Андрій Міщук, Мар’яна Міщук

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛИЧИНИ В ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ЮЛІАНА ЦЕЛЕВИЧА

У статті проаналізовано ту частину наукової спадщини Ю.Целевича, яка безпосередньо присвячена вивченню малодосліджених проблем історії Галичини в контексті української історії. На основі систематизації фактичного матеріалу, подано оцінку його внеску в розвиток національної історіографії. Доведено, що при вивченні тих чи інших проблемних питань, Ю. Целевич висував власні концепції, опираючись на доступні документальні матеріали. Більшість ідей і думок, висунутих Ю. Целевичем, згодом знайшли своє підтвердження у працях з історії Галичини.

Ключові слова: Целевич Ю. А., Галичина, козаки, регіоналізм, Львів, етнічні процеси, Покуття.

Одним із найважливіших напрямків сучасної історичної науки є дослідження окремих регіонів у контексті вітчизняної історії. Історія Галичини неодноразово привертала увагу науковців і отримувала неоднозначні оцінки і судження з подій минулого. Значний внесок в історико-краєзнавчі дослідження Галичини зробив Юліан Целевич. Він досліджував етнонаціональні відносини в Галичині як складову загальноукраїнського історичного процесу. Перша спроба ознайомити наукову громадскість зі спадщиною Ю.Целевича була зроблена у 1993 р., під час наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня його народження [8, с.41-43]. Матеріали конференції містили неповний аналіз праць історика на основі розвідки Богдана Барвінського [6, с.104–118]. Інтерес до спадщини Ю. Целевича і поява наукових досліджень припадає на останнє десятиліття.

Виходячи з актуальності теми та враховуючи сучасний стан її розробки українською історіографією, автор поставив собі за мету – комплексно й об’єктивно проаналізувати наукову спадщину Ю.Целевича у вивченні історії Галичини подавши оцінку його внеску у розвиток національної історіографії.

У журналі “Зоря” Юліан Целевич опублікував розвідки під назвою “Облога міста Львова в р. 1672” [2; 3], а також “Перехід козаків через Покуття до Молдавії в р. 1739” [4]. У них автор розкрив події, пов’язані з перебуванням запорізьких козаків у Галичині та їх впливом на життя населення краю. Вони є досить цікавими для розуміння етнонаціональних процесів у Галичині, що при цьому відбувалися.

Найбільш вагомою була стаття Целевича “Облога міста Львова в р.1672”. Для її написання автор використав велику кількість джерел, які подав у примітці до статті [2]. Передовсім, хотілось би зазначити, що про цей епізод в історії України до нього була лише побіжна згадка в дослідженні М. Костомарова “Руїна”, який при написанні використав лише “Хроніку” бурмістра Львова Б.Зімеровича. Целевич використав також і інші джерела. Разом із тим необхідно відмітити, що для написання він використовував першоджерела не в оригіналі, а в перекладі на польську мову Півоцького [13]. Польський дослідник облоги Львова 1672 року З. Ладзімінський опирався при написанні на “Хроніку” В. Зімеровича відзначав, що її автор був свідком цих подій [14, с.9].

Професор Володимир Антонович, оцінюючи переклад Півоцького твору В. Зімеровича, серед недоліків бачив те, що видання в порівнянні з оригіналом є недостатнім [6, с.107]. Перед Целевичем поставала необхідність вибіркового підходу до використання джерел для написання розвідки, оскільки, як видно значна їх частина зазнавала в більшості випадків свідомих змін.

На початку статті Ю. Целевич характеризує становище Речі Посполитої: “Три рази стояла Польща у віку 17. На самім краю пропасти” [2, с.230]. Основними причинами цього були повстання Б.Хмельницького 1648 р., похід 1655 р. Хмельницького за підтримки Росії та 1672 р., коли гетьман Д.Дорошенко уклав союз із Туреччиною і пішов війною на Польщу.

Ю. Целевич розкриває внутрішньополітичну ситуацію у тогочасній Польщі. Особливо увагу він звертає на ту обставину, що у 1672 р. посилювалася конфронтація у боротьбі за владу. Проявом боротьби стала поява двох конфедерацій прокоролівської і шляхетсько-магнатської, представники яких прагнули бачити керівником держави свого ставленика. Ю. Целевич зазначав, що такий стан призвів би у кінцевому результаті до збройного протистояння.

Стосовно становища українських земель, Целевич слушно відзначав, що вони були предметом спорів і боротьби Росії, Польщі і Туреччини. Він згадував і Андрусівське перемир’я 1667 р., за яким Росія отримала Лівобережну Україну з Києвом, де владу під зверхністю царя здійснював гетьман Многогрішний, а після його усунення – Самойлович. На Правобережжі гетьманом був Петро Дорошенко, на противагу якому Польща призначила гетьманом Ханенка, намагаючись обмежити вплив П. Дорошенка.